

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2026-9.14>

КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ ВІД ДОПУСТИМОЇ НЕГЛАСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кононець Олена Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Державного торговельно-економічного університету

ORCID ID: 0000-0002-9134-5041

Рушчак Іван Володимирович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінально-правової політики

Державного вищого навчального закладу "Ужгородський національний університет"

ORCID ID: 0009-0006-8147-6706

У статті визначено критерії відмежування провокації злочину від допустимої негласної діяльності у кримінальному провадженні. Актуальність теми полягає в тому, що у сфері негласних слідчих (розшукових) дій найгостріше постає проблема меж допустимого державного втручання, оскільки тут поєднуються потреба у викритті латентної злочинності та ризик штучного створення або посилення злочинного наміру особи. Метою статті є системне визначення критеріїв, за якими провокація злочину має бути відмежована від допустимої негласної діяльності, та побудова цілісної моделі їх правової оцінки з урахуванням положень кримінального процесуального законодавства України, практики Європейського суду з прав людини і правових позицій Верховного Суду. Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний та функціональний методи. У роботі показано, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України закріплює пряму заборону провокації під час контролю за вчиненням злочину, однак не містить завершеного легального тесту її відмежування від правомірної негласної діяльності. Обґрунтовано, що вирішальне значення для такого розмежування мають характер ініціативи контакту, інтенсивність впливу на поведінку особи, наявність попередньої об'єктивної інформації, процесуальна контрольованість і повнота фіксації негласної дії, а також наслідки встановлення провокації для допустимості доказів. Узагальнення практики ЄСПЛ дало змогу показати еволюцію підходу від заборони прямого створення злочину до комплексної оцінки всієї сукупності обставин взаємодії між агентом держави та особою, а аналіз практики Верховного Суду – виявити посилення вимог до судової перевірки заяв про провокацію. У статті обґрунтовано інтегровану п'ятиелементну модель оцінки наявності провокації злочину в негласній діяльності. Обґрунтовано, що встановлення провокації зумовлює недопустимість відповідних доказів і ставить під сумнів легітимність кримінального обвинувачення тією мірою, якою воно ґрунтується на державному створенні злочинної ситуації.

Ключові слова: провокація злочину, негласні слідчі (розшукові) дії, контроль за вчиненням злочину, ЄСПЛ, Верховний Суд, допустимість доказів, кримінальне провадження, підбурювання.

Kononets Olena, Rushchak Ivan. Criteria for Distinguishing Crime Provocation from Permissible Covert Activity in Criminal Proceedings

The article examines the criteria for distinguishing crime provocation from permissible covert investigative activity in criminal proceedings. The relevance of the topic stems from the fact that

covert investigative activity is the area where the need to detect latent crime most sharply intersects with the risk of artificial creation or substantial intensification of criminal intent by the State. The purpose of the article is to systematise the criteria for distinguishing crime provocation from lawful covert activity and to construct an integrated model for their legal assessment with due regard to the criminal procedural legislation of Ukraine, the case law of the European Court of Human Rights, and the legal positions of the Supreme Court. The methodological framework combines formal legal, comparative legal, systemic-structural, and functional methods. The article demonstrates that Ukrainian criminal procedure law establishes a direct prohibition of provocation in the course of control over the commission of a crime, but does not provide a complete legal test for distinguishing provocation from lawful covert activity. It is argued that decisive importance belongs to the source of initiative, the intensity of influence on the person's conduct, the existence of prior objective information, the procedural controllability and completeness of recording of the covert measure, and the consequences of establishing provocation for the admissibility of evidence. The study of the ECtHR case law shows the evolution from a narrow prohibition of direct State-created crime to a broader assessment of the entire interaction between State agents and the person concerned, while the analysis of the Supreme Court's practice reveals a growing emphasis on thorough judicial scrutiny of entrapment claims. The scientific contribution of the article lies in substantiating an integrated five-element model for assessing the existence of crime provocation in covert activity. The article concludes that a finding of provocation primarily entails the inadmissibility of the relevant evidence and undermines the legitimacy of criminal prosecution to the extent that it is based on a State-created criminal situation.

Key words: *crime provocation, covert investigative (search) actions, control over the commission of a crime, ECtHR, Supreme Court, admissibility of evidence, criminal proceedings, inducement.*

Постановка проблеми. У кримінальному провадженні негласна діяльність належить до тих інструментів, у яких інтерес держави у викритті латентної злочинності найтісніше стикається з процесуальними гарантіями особи. Під час контролю за вчиненням злочину, оперативної та контрольованої закупки, спеціального слідчого експерименту, використання конфіденційного співробітництва та інших форм прихованого втручання виникає найбільший ризик переходу від допустимого документування вже наявної злочинної активності до її штучного створення або посилення з боку держави. За таких умов межа між правомірною негласною діяльністю та провокацією злочину набуває не лише доказового, а й процесуально-конституційного значення, оскільки безпосередньо пов'язана з правом на справедливий суд, презумпцією невинуватості, правом на захист і заборонаю використання доказів, здобутих незаконним шляхом.

Проблему ускладнює те, що кримінальний процесуальний закон України, прямо забороняючи провокування особи під час контролю за вчиненням злочину, не міс-

тить загального легального визначення провокації та не пропонує завершеного тесту її відмежування від допустимої оперативно-процесуальної поведінки. Через це вирішальне значення набула практика Європейського суду з прав людини та Верховного Суду, в якій поступово сформовано низку критеріїв оцінки: наявність попередніх об'єктивних даних про злочинну діяльність особи, характер ініціативи контакту, інтенсивність впливу з боку правоохоронців або підконтрольних їм осіб, процесуальна контрольованість негласної дії, повнота фіксації її перебігу та глибина судової перевірки заяви про провокацію. Однак ці критерії існують переважно фрагментарно, розпорошені між різними категоріями справ і не зведені в цілісну модель, придатну для стабільного правозастосування.

Наукова проблема полягає у відсутності інтегрованого підходу до розмежування провокації злочину та допустимої негласної діяльності у кримінальному провадженні. Наявні дослідження або зосереджені на окремих рішеннях ЄСПЛ, або аналізують окремі аспекти практики Верховного Суду, або розглядають провока-

цію переважно як проблему допустимості доказів чи кримінально-правової оцінки поведінки правоохоронців. Значно слабше опрацьованим лишається поєднання міжнародних стандартів, норм КПК України та сучасної національної судової практики в єдину аналітичну конструкцію, яка дозволяє послідовно встановити, чи було втручання держави спрямоване на фіксацію вже наявної злочинної готовності, чи воно створило або істотно посилило злочинний намір особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна література за темою статті концентрується насамперед навколо досліджень, у яких провокація злочину розглядається як процесуальна межа допустимої негласної діяльності та як підстава для оцінки допустимості доказів. О. Гура [1], аналізуючи практику Верховного Суду у справах про економічні та службові злочини, показує, що в українському правозастосуванні поступово закріплюються матеріальний і процесуальний тести перевірки провокації. О. В. Капліна [2] зміщує акцент на рішення ЄСПЛ щодо України й доводить, що для Суду ключове значення мають не лише дії агентів держави, а й повнота національної судової перевірки заяви про підбурювання. О. Таран та І. Кравчук [3] систематизують стандарти ЄСПЛ і показують, що проблема в Україні полягає вже не у відсутності загальних орієнтирів, а в нерівномірності їх імплементації в кримінальному процесі. М. М. Погорецький [4] розвиває цю лінію далі й поєднує міжнародно-правові стандарти, практику ЄСПЛ та гарантії прав людини в ширший процесуальний контекст використання негласних слідчих (розшукових) дій.

Другу лінію формують праці, у яких провокація злочину осмислюється переважно як проблема кримінально-правової природи та нормативної моделі. О. О. Дудоров [5] розглядає провокацію крізь призму проекту нового Кримінального кодексу України, зосереджуючись на законодавчій конструкції провокаційної поведінки, непрямій провокації та межах

кримінально-правового реагування. Ю. В. Орлов і С. В. Щebetун [6] у новітній роботі пропонують нормативну модель офіційної та цивільної провокації, обґрунтовують окрему статтю про службову провокацію кримінального правопорушення і тим самим переносять дискусію з процесуального рівня на рівень матеріального кримінального права. Ці праці важливі для з'ясування правової природи провокації, однак їхній фокус зміщений від судового тесту її перевірки до конструкції складу правопорушення і моделі законодавчого регулювання.

Третю лінію становлять дослідження, у яких провокація аналізується через процесуальні наслідки і специфічні категорії проваджень. О. І. Марочкін [7] зосереджується на наслідках провокації під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у сфері правоохоронної діяльності й переводить проблему в площину допустимості доказів та стандартів їх судової оцінки. Д. С. Кіншов [8] розглядає провокацію у спеціальному кримінальному провадженні за відсутності обвинуваченого і пропонує систему верифікованих індикаторів для виявлення провокаційної поведінки у справах, де класична процесуальна ситуація ускладнена відсутністю підозрюваного або обвинуваченого. Обидві праці розширюють прикладний горизонт теми, однак лишаються прив'язаними до окремих процесуальних контекстів і не формують узагальненого тесту, придатного для різних категорій кримінальних проваджень.

Окрему, четверту лінію формують порівняльні та сучасні зарубіжні дослідження, що дозволяють побачити проблему ширше за український контекст. Д. Дж. Гілл, С. К. Маклеод і А. Тані [9] аналізують державну провокацію злочину в межах дискусії про допустимість роботи агентів під прикриттям і показують, що навіть у західній правовій та філософській традиції провокація злочину лишається спірним інструментом через поєднання ефективності, обману, маніпуляції та ризику створення злочину державою. Саломе Ланьє [10]

переносить дискусію в цифрове середовище, досліджуючи діяльність агентів під прикриттям у віртуальних середовищах, і показує, що проблематика провокації, меж допустимої ініціативи та балансу між ефективністю розслідування і гарантіями справедливого суду вже виходить за межі класичних офлайн-операцій. Ці праці особливо важливі тим, що демонструють: питання провокації більше не обмежується традиційними корупційними чи наркозлочинними сценаріями і дедалі тісніше пов'язується з цифровими формами комунікації та латентного контакту.

Отже, сучасна література створила вагомий теоретичний і прикладний фундамент для дослідження провокації злочину, однак лишається методологічно сегментованою. Частина праць зосереджується на стандартах ЄСПЛ та їх імплементації [1–4], частина – на кримінально-правовій природі провокації та моделях її нормативного закріплення [5–6], ще частина – на процесуальних наслідках і спеціальних контекстах застосування [7–8], тоді як порівняльні джерела актуалізують проблему в цифровому середовищі та у сфері діяльності агентів під прикриттям [9–10]. Недостатньо розробленим лишається інтегрований судовий тест, який дозволяв би в межах єдиного аналітичного тесту поєднати критерії ініціації контакту, інтенсивності впливу, попередньої поінформованості органу розслідування, процесуальної контрольованості негласної дії та наслідків встановлення провокації для допустимості доказів.

Метою статті є визначення критеріїв, за якими провокація злочину має бути відмежована від допустимої негласної діяльності у кримінальному провадженні, та та побудова цілісної моделі правової оцінки таких ситуацій з урахуванням положень кримінального процесуального законодавства України, практики Європейського суду з прав людини і правових позицій Верховного Суду. Досягнення цієї мети передбачає уточнення нормативних меж контролю за вчиненням злочину та інших релевантних негласних слідчих (розшукових) дій,

узагальнення стандартів ЄСПЛ щодо встановлення поліцейського підбурювання, систематизацію підходів Верховного Суду до оцінки заяв про провокацію, а також формування інтегрованої моделі розмежування за критеріями ініціації контакту, інтенсивності впливу, попередньої поінформованості органу розслідування, процесуальної контрольованості негласної дії та наслідків встановлення провокації для допустимості доказів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовою проблемою, що визначає межі допустимості доказів, отриманих під час негласних слідчих (розшукових) дій, є співвідношення публічного інтересу у викритті латентної злочинності та заборони державного створення злочину як способу подальшого кримінального переслідування особи. У кримінальному процесуальному законодавстві України ця межа закріплена на рівні прямої процесуальної заборони. Частина 3 статті 271 КПК України імперативно встановлює, що під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, а здобуті у такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні [11].

Така заборона не є ізольованою процесуальною нормою. Вона функціонує у взаємозв'язку з конституційними гарантіями презумпції невинуватості і права на захист, а також із процесуальним правилом недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав і свобод людини. Використання доказів, здобутих унаслідок провокації, порушує не лише окрему процесуальну вимогу, а й стандарт справедливого судового розгляду в цілому [11; 12].

Водночас КПК України не містить загального легального визначення поняття провокації злочину, а описує лише заборонену поведінку в межах контролю за вчиненням злочину. Така модель надає суду простір для оцінки конкретних фактичних ситуацій, але одночасно покладає основний

тягар вироблення критеріїв розмежування на судову практику. Особливо показовим є те, що прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину зобов'язаний викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину. У чинній редакції Кодексу цю вимогу закріплено в п. 1 ч. 7 ст. 271 КПК України [11]. Відсутність провокаційного характеру оперативного втручання має бути обґрунтована вже на стадії його санкціонування.

Окремо слід відмежувати процесуальні наслідки провокації від кримінально-правової оцінки провокаційної поведінки службових осіб. Чинний Кримінальний кодекс України не містить загальної норми, яка б передбачала автоматичне звільнення особи від кримінальної відповідальності лише з підстав встановлення провокації з боку правоохоронців. Натомість Кодекс передбачає спеціальний склад кримінального правопорушення – провокацію підкупу, закріплений у ст. 370 КК України. Це положення охоплює лише окремий сегмент провокаційної поведінки службових осіб і не замінює процесуальної заборони провокації у ширшому розумінні. У кримінальному провадженні вирішальним правовим наслідком встановлення провокації є передусім оцінка допустимості доказів та справедливості провадження, а не дія окремої універсальної норми про звільнення від відповідальності.

Національне право вже містить нормативний фундамент для відмежування правомірного негласного документування від недопустимого підбурювання, однак цей фундамент має рамковий характер і потребує доктринального та судового наповнення через критерії, вироблені в практиці ЄСПЛ і Верховного Суду.

Відсутність у національному законі завершеної дефініції провокації компенсується сталою практикою Європейського суду з прав людини, яку українські суди зобов'язані застосовувати як джерело права відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування

практики Європейського суду з прав людини» [13]. У справах щодо заяв про поліцейське підбурювання (entrapment) ЄСПЛ виходить із того, що держава не може використовувати докази, здобуті внаслідок поліцейського підбурювання, якщо без такого втручання злочин не був би вчинений. При цьому вирішальне значення має не сам факт участі агента держави у викритті злочину, а межі його втручання, ступінь пасивності, наявність попередньої об'єктивної інформації та якість подальшої національної судової перевірки [14–18].

Позиція Суду формувалася поступово. У справі *Teixeira de Castro v. Portugal* ЄСПЛ фактично заклав базову заборону ситуацій, у яких поліція не приєднується до вже наявної злочинної діяльності, а сама створює злочинну ситуацію [16]. У справі *Ramanauskas v. Lithuania* [GC] Суд системно сформулював критерії розмежування дозволеної оперативної роботи та entrapment, наголосивши на обов'язку національних судів перевіряти не лише формальну законність операції, а й фактичну роль державних агентів у виникненні злочинного наміру [14]. У справі *Ramanauskas v. Lithuania* (No. 2) ці підходи були застосовані й уточнені на іншому фактичному матеріалі, що важливо для розуміння подальшої еволюції критерію пасивності [15]. У справах *Bannikova v. Russia* і *Lagutin and Others v. Russia* Суд додатково акцентував на значенні попередньої інформації, належної фіксації початкових контактів і глибини національної судової перевірки [17; 18]. Український контекст відображено у справі *Yakhymovych v. Ukraine*, де ЄСПЛ не встановив провокації тому, що заявник сам виявив ініціативу і правоохоронці не вийшли за межі документування вже сформованого наміру [19]. Новітнє рішення *Helme v. Estonia* показало, що ці ж критерії зберігають значення і в цифровому середовищі: відсутність початково ідентифікованого підозрюваного сама по собі не означає провокації, якщо агент не чинить тиску, а ініціатива розвитку комунікації виходить від самої особи [20].

Аналіз цієї практики дає підстави стверджувати, що ЄСПЛ відійшов від спрощеного підходу, за якого достатнім був би лише формальний поділ на пасивні й активні дії агентів. Сучасний стандарт вимагає комплексної оцінки всієї сукупності обставин: чи була об'єктивна підстава для початку операції, хто ініціював контакт, якою була інтенсивність впливу, чи фіксувалися ключові стадії взаємодії, чи мав національний суд реальну можливість перевірити заяву про провокацію. Сукупність цих обставин дозволяє відмежувати допустиме документування від недопустимого підбурювання.

Практика Верховного Суду загалом розвивається в тому самому напрямі. У тематичному огляді Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 4 березня 2026 року окремо узагальнено правові позиції щодо сутнісних ознак провокації злочину, їх співвідношення з практикою ЄСПЛ та їх застосування національними судами [22]. На рівні касаційної практики провокація вже розглядається як самостійний предмет судової перевірки. За такого підходу національний суд має встановлювати джерела первинної інформації, характер виникнення контакту, інтенсивність впливу на поведінку особи, повноту фіксації та можливість перевірки ролі залучених агентів або конфідентів (табл. 1).

Узагальнення положень КПК України, практики ЄСПЛ та підходів Верховного Суду дозволяє запропонувати інтегровану модель відмежування провокації злочину від допустимої негласної діяльності. Вона спирається на п'ять взаємопов'язаних критеріїв: ініціацію контакту, інтенсивність впливу, попередню поінформованість органу розслідування, процесуальну контрольованість негласної дії та наслідки встановлення провокації для доказової бази.

Перший критерій стосується ініціації контакту та злочинного задуму. Для допустимої негласної діяльності типовою є ситуація, коли злочинна ініціатива виходить від самої особи або коли правоохоронний орган має об'єктивні дані про вже наявну злочинну діяльність чи готовність

до неї. Натомість ознакою провокаційного ризику є ситуація, коли імпульс до злочинної поведінки формується через дії агента держави. При цьому сам по собі факт первинного контакту з боку агента ще не є автоматичним доказом провокації; вирішальне значення має те, чи створив агент злочинний намір, чи лише перевіряв уже існуючу готовність особи [14; 16; 20].

Другий критерій – інтенсивність впливу. Допустимість оперативної поведінки зберігається доти, доки агент не переходить від фіксації злочинної готовності до її активного стимулювання. Повторні наполягання, штучне посилення вигоди, використання службової, матеріальної чи психологічної вразливості особи, тиск або маніпуляція свідчать не про документування, а про втручання у процес формування наміру. У цьому аспекті значення мають не лише прямі заклики чи умовляння, а й фактичний баланс ролей між агентом і особою в розвитку події [14; 15; 17].

Третій критерій – попередня поінформованість органу розслідування. Наявність матеріалів, які передували початку контролю за вчиненням злочину і об'єктивно вказували на вже існуючу злочинну активність чи схильність особи, істотно посилює аргумент про допустимість негласної діяльності. Водночас відсутність таких даних не створює автоматичної презумпції провокації, але вимагає від суду значно суворішої перевірки всіх інших елементів операції. Такий підхід відповідає сучасній практиці ЄСПЛ після *Helme v. Estonia*, де загальна інформація про злочинну активність у цифровому середовищі визнавалася релевантною, але вирішальне значення мав характер поведінки агента і самого заявника [17; 20].

Четвертий критерій – процесуальна контрольованість і якість фіксації. Закон вимагає, щоб уже на стадії прийняття рішення прокурор викладав обставини, які свідчать про відсутність провокації [11]. Але цього недостатньо, якщо фактичний перебіг операції не піддається подальшій перевірці. Чим більш повно зафіксовано виникнення контакту, розвиток комуніка-

**Еволюція стандартів ЄСПЛ щодо критеріїв провокації злочину
в практиці негласної діяльності**

Рішення ЄСПЛ	Ключові обставини справи	Основний критерій / правова позиція Суду
Teixeira de Castro v. Portugal [16]	Двоє поліцейських без попередньої індивідуалізованої інформації звернулися до заявника з проханням дістати наркотики, після чого його було затримано.	ЄСПЛ встановив порушення ст. 6 Конвенції, оскільки поліцейські не обмежилися пасивним розслідуванням, а фактично спровокували злочин, який без їхнього втручання не був би вчинений. Відсутність попередніх даних про злочинну діяльність особи є вагомим індикатором провокації, який оцінюється у сукупності з характером дій агентів.
Ramanauskas v. Lithuania [GC] [14]	Працівники антикорупційного органу через посередника неодноразово схилили заявника до прийняття хабара.	Велика палата сформулювала базовий стандарт: держава повинна довести, що агенти діяли пасивно, а національні суди зобов'язані здійснювати повну й ретельну перевірку заяви про підбурювання. Повторні наполягання, тиск або використання вразливості особи свідчать про провокацію злочину.
Ramanauskas v. Lithuania (No. 2) [15]	ЄСПЛ повторно аналізував литовський контекст уже на іншому фактичному матеріалі після попередньої справи.	Суд підтвердив, що вирішальне значення має не формальна санкціонованість операції, а реальна роль агентів у виникненні або посиленні злочинного наміру та повнота національної судової перевірки.
Bannikova v. Russia [17]	Заявниця була залучена до операції з продажу наркотиків після контакту з інформатором, який діяв під контролем поліції.	Суд акцентував на значенні попередньої інформації, пасивності поведінки агентів і перевірці того, чи була особа схильною до вчинення злочину незалежно від державного втручання.
Lagutin and Others v. Russia [18]	Серія справ про оперативні закупки у справах щодо наркотиків без належної судової перевірки обставин початкового контакту.	ЄСПЛ наголосив на процесуальній контрольованості: відсутність належної фіксації всіх етапів операції та поверхова оцінка заяви про провокацію самі по собі можуть свідчити про порушення ст. 6 Конвенції.
Yakhymovych v. Ukraine [19]	У справі про хабар ініціатива розвитку подій, за оцінкою Суду, виходила від самого заявника.	Суд не встановив провокації, оскільки правоохоронці не створили злочинний намір, а лише зафіксували вже наявну готовність до протиправної поведінки.
Helme v. Estonia [20]	Справа стосувалася онлайн-комунікації у контексті сексуальних злочинів щодо неповнолітніх.	ЄСПЛ поширив стандарт провокації на цифрове середовище і підтвердив, що вирішальними лишаються ініціатива контакту, інтенсивність впливу, характер поведінки агента та наявність або відсутність створення злочинного наміру державою.

Джерело: складено автором на основі практики ЄСПЛ.

ції, роль конфідента чи агента, тим менше простору для неперевірюваного втручання. Навпаки, вибіркова фіксація, прогалини в документуванні початкових стадій контакту або неможливість встановити роль залученої особи істотно послаблюють позицію обвинувачення [11; 18; 22].

П'ятий критерій стосується правових наслідків для доказової бази. Якщо суд доходить висновку, що злочин був спровокований державою, наслідком стає недопустимість відповідних доказів і будь-яких інших доказів, здобутих завдяки інформації, отриманій унаслідок істотного пору-

шення прав людини. Цей наслідок прямо впливає з ч. 1 ст. 87 КПК України [11]. Подальший процесуальний результат залежить від того, чи зберігається після виключення таких доказів достатня, незалежна і законно одержана доказова база. Отже, встановлення провокації не слід механічно описувати як автоматичне закриття провадження або обов'язкове виправдання, але у випадках, коли провокаційні матеріали становлять ядро обвинувачення, вони руйнують його доказову основу.

Питання провокації не може вирішуватися лише з огляду на формальну наяв-

Таблиця 2

**Інтегрована п'ятиелементна модель оцінки наявності провокації злочину
в негласній діяльності**

Критерій оцінки	Індикатори допустимої негласної діяльності	Індикатори недопустимої провокації	Правові наслідки та джерела
1. Ініціація контакту та злочинного задуму	Ініціатива виходить від самої особи або правоохоронний орган має об'єктивні дані про вже наявну злочинну активність чи готовність до неї.	Агент держави фактично формує первинний злочинний імпульс або переводить нейтральну ситуацію у злочинну.	Сам по собі перший контакт з боку агента не означає провокації, але потребує суворої перевірки того, чи був державою створений злочинний намір [14; 16; 20].
2. Інтенсивність впливу на поведінку особи	Контакт має перевірений або фіксувальний характер; особа зберігає реальну можливість вільно відмовитися.	Повторні наполягання, психологічний тиск, використання службової, матеріальної чи іншої вразливості, штучне підвищення вигоди або створення ситуації, яка підштовхує до злочину.	Надмірний вплив свідчить про вихід за межі пасивного документування і може свідчити про entrapment [14; 15; 17].
3. Попередня поінформованість органу розслідування	Існують матеріали, що передували операції і вказували на вже наявну злочинну діяльність чи підготовку до неї.	Операція починається без достатньої фактичної основи, а сторона обвинувачення не може пояснити, чому ця особа стала об'єктом втручання.	Відсутність попередніх даних не створює автоматичної презумпції провокації, але вимагає значно суворішої судової перевірки всіх інших елементів операції [17; 20; 22].
4. Процесуальна контрольованість та фіксація	Є належне процесуальне рішення, повна або достатня фіксація виникнення контакту, розвитку подій і ролі залучених осіб; суд може перевірити фактичну динаміку операції.	Початкові контакти не зафіксовані, документування вибірково або перерване, роль конфідента чи агента залишається неперевіреною.	Неповна фіксація або неможливість перевірити роль агента істотно послаблюють позицію обвинувачення і можуть зумовити визнання доказів недопустимими [11; 18; 22].
5. Наслідки для доказової бази	Докази визнаються допустимими, якщо отримані без провокації та з дотриманням процесуальних гарантій.	Якщо встановлено, що злочинний намір був створений або істотно посилений державою, відповідні докази та похідні від них матеріали не можуть використовуватися у кримінальному провадженні.	Правовим наслідком є недопустимість доказів за ст. 87 КПК України; подальший результат для провадження залежить від того, чи залишається достатня незалежна доказова база [11; 12].

Джерело: складено автором на основі КПК України, практики ЄСПЛ та Верховного Суду.

ність санкціонованої негласної дії, а через структуровану судову перевірку п'яти взаємопов'язаних критеріїв: джерела ініціативи, інтенсивності впливу, попередньої інформаційної основи, перевірюваності перебігу операції та наслідків для допустимості доказів. Такий підхід дозволяє поєднати інтерес держави у викритті тяжких і латентних злочинів із непорушними вимогами справедливого судового розгляду.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження

дає підстави стверджувати, що провокація злочину в кримінальному провадженні не зводиться до дефекту техніки проведення негласної дії або до порушення в межах окремого епізоду оперативної поведінки. Йдеться про межу конституційно і конвенційно допустимого державного втручання у сферу кримінального переслідування. Провокація підриває доказову надійність результатів негласної діяльності та ставить під сумнів легітимність кримінального обвинувачення, оскільки за її наявності держава перестає виявляти вже існуючу злочинну актив-

ність і переходить до створення або істотного посилення злочинного наміру особи. Відмежування провокації злочину від допустимої негласної діяльності не може здійснюватися за однією ізольованою ознакою. Вирішальне значення має цілісна оцінка сукупності взаємопов'язаних критеріїв: джерела ініціативи, інтенсивності впливу на поведінку особи, наявності попередньої об'єктивної інформації, процесуальної контрольованості негласної дії та правових наслідків для доказової бази. Така конструкція дозволяє відмежувати ситуацію, у якій правоохоронний орган документує вже наявну злочинну готовність, від ситуації, у якій злочинний сценарій формується або вирішально спрямовується державним втручанням.

Систематизація практики ЄСПЛ і Верховного Суду показує, що провокація виявляється насамперед у тих випадках, коли держава не має достатньої попередньої фактичної основи для втручання, ініціатива розвитку контакту виходить від

агентів або підконтрольних їм осіб, вплив набуває наполегливого, маніпулятивного чи стимулювального характеру, а фіксація перебігу негласної дії не дає суду можливості перевірити реальну пасивність оперативної поведінки. Водночас саме по собі використання негласних інструментів, участь конфідента чи ініціювання окремого контакту з боку державного агента ще не означають провокації; юридичне значення має те, чи було втручання спрямоване на викриття вже існуючого наміру, чи на його створення.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом цифрових форм підбурювання, використання онлайн-комунікації та агентів під прикриттям у віртуальному середовищі, процесуальних меж розкриття матеріалів про конфідентів, а також із виробленням точніших стандартів національної судової перевірки заяв про провокацію злочину в умовах ускладненої або фрагментарно зафіксованої негласної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гура О. П. Провокація злочину в практиці Верховного Суду в справах white-collar crime. *Публічне право*. 2022. № 3(47). С. 34–40. DOI: 10.32782/2306-9082/2022-47-5.
2. Капліна О. В. Провокація у кримінальному провадженні: особливості рішень ЄСПЛ щодо України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 4, ч. 3. С. 217–223. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.31.
3. Taran O., Kravchuk I. Crime provocation: ECtHR standards and their implementation in the criminal procedure of Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2025. Vol. 30, no. 2. P. 32–45. DOI: 10.63341/naia-herald/2.2025.32.
4. Погорецький М. М. Провокація злочину в кримінальному процесі України: міжнародно-правові стандарти, практика ЄСПЛ та гарантії прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 3–4. С. 131–147. DOI: 10.59835/2413-5372.2025.3-4/131-147.
5. Дудоров О. О. Провокація злочину і перспективи кримінального закону. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 418–423. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/95.
6. Orlov Yu. V., Shchebetun S. V. Provocation of a Criminal Offence: Issues of Determining the Legal Nature and Normative Model. *Law and Safety*. 2025. Vol. 98, no. 3. P. 16–29. DOI: 10.32631/pb.2025.3.02.
7. Марочкін О. І. Наслідки провокації злочину при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у сфері правоохоронної діяльності: судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 440–444. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-7/105.
8. Кіншов Д. С. Умови існування провокації злочину у спеціальному кримінальному провадженні (in absentia). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 231–236. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-11/47.
9. Hill D. J., McLeod S. K., Tanyi A. Policing, undercover policing and “dirty hands”: the case of state entrapment. *Philosophical Studies*. 2024. Vol. 181. P. 689–714. DOI: 10.1007/s11098-024-02110-0.

10. Lannier S. Infiltrating virtual worlds. The regulation of undercover agents through fundamental rights. *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*. 2024. Vol. 10, no. 3. e1066. DOI: 10.22197/rbdpp.v10i3.1066.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 16.04.2026).

12. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.04.2026).

13. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15> (дата звернення: 16.04.2026).

14. Case of Ramanauskas v. Lithuania [GC] : judgment of the European Court of Human Rights of 05.02.2008, application no. 74420/01. HUDOC : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935> (дата звернення: 16.04.2026).

15. Case of Ramanauskas v. Lithuania (No. 2) : judgment of the European Court of Human Rights of 20.02.2018, application no. 55146/14. HUDOC : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180850> (дата звернення: 16.04.2026).

16. Case of Teixeira de Castro v. Portugal : judgment of the European Court of Human Rights of 09.06.1998, application no. 25829/94. HUDOC : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58193> (дата звернення: 16.04.2026).

17. Case of Bannikova v. Russia : judgment of the European Court of Human Rights of 04.11.2010, application no. 18757/06. HUDOC : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101589> (дата звернення: 16.04.2026).

18. Case of Lagutin and Others v. Russia : judgment of the European Court of Human Rights of 24.04.2014, applications nos. 6228/09, 19123/09, 19678/07, 52340/08, 7451/09. HUDOC : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142518> (дата звернення: 16.04.2026).

19. Case of Yakhymovych v. Ukraine : judgment of the European Court of Human Rights of 16.12.2021, application no. 23476/15. HUDOC : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214013> (дата звернення: 16.04.2026).

20. Case of Helme v. Estonia : judgment of the European Court of Human Rights of 07.10.2025. HUDOC : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245085> (дата звернення: 16.04.2026).

21. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 16.04.2026).

22. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо провокації злочину. 04.03.2026. *Верховний Суд* : вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/info_anons_daigest_oglyad/1982590/ (дата звернення: 16.04.2026).

REFERENCES:

1. Hura, O. P. (2022). Provokatsiia zlochynu v praktytsi Verkhovnoho Sudu v spravakh white-collar crime [Crime provocation in the practice of the Supreme Court in white-collar crime cases]. *Publichne pravo*, 3(47), 34–40. <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-47-5> [in Ukrainian].

2. Kaplina, O. V. (2025). Provokatsiia u kryminalnomu provadzhenni: osoblyvosti rishen YeSPL shchodo Ukrainy [Provocation in criminal proceedings: features of ECtHR judgments regarding Ukraine]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo*, 4(3), 217–223. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.31> [in Ukrainian].

3. Taran, O., & Kravchuk, I. (2025). Crime provocation: ECtHR standards and their implementation in the criminal procedure of Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 30(2), 32–45. <https://doi.org/10.63341/naia-herald/2.2025.32>

4. Pohoretskyi, M. M. (2025). Provokatsiia zlochynu v kryminalnomu protsesi Ukrainy: mizhnarodno-pravovi standarty, praktyka YeSPL ta harantii prav liudyny [Crime provocation in the criminal procedure of Ukraine: international legal standards, ECtHR case law and human rights guarantees]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, 3–4, 131–147. <https://doi.org/10.59835/2413-5372.2025.3-4/131-147> [in Ukrainian].

5. Dudorov, O. O. (2022). Provokatsiia zlochynu i perspektyvy kryminalnoho zakonu [Provocation of a crime and prospects of criminal law]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 8, 418–423. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/95> [in Ukrainian].

6. Orlov, Yu. V., & Shchebetun, S. V. (2025). Provocation of a Criminal Offence: Issues of Determining the Legal Nature and Normative Model. *Law and Safety*, 98(3), 16–29. <https://doi.org/10.32631/pb.2025.3.02>

7. Marochkin, O. I. (2024). Naslidky provokatsii zlochynu pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii dlia dokazuvannya u sferi pravookhoronnoi diialnosti: sudova praktyka [Consequences of crime provocation during covert investigative (search) actions for proof in the field of law enforcement: judicial practice]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 7, 440–444. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/105> [in Ukrainian].

8. Kinshov, D. S. (2025). Umovy isnuvannya provokatsii zlochynu u spetsialnomu kryminalnomu provadzhenni (in absentia) [Conditions for the existence of crime provocation in special criminal proceedings (in absentia)]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 11, 231–236. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/47> [in Ukrainian].

9. Hill, D. J., McLeod, S. K., & Tanyi, A. (2024). Policing, undercover policing and “dirty hands”: the case of state entrapment. *Philosophical Studies*, 181, 689–714. <https://doi.org/10.1007/s11098-024-02110-0>

10. Lannier, S. (2024). Infiltrating virtual worlds. The regulation of undercover agents through fundamental rights. *Revista Brasileira de Direito Processual Penal*, 10(3), e1066. <https://doi.org/10.22197/rbdpp.v10i3.1066>

11. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy; Zakon, Kodeks vid 13.04.2012 No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Code of Ukraine; Law, Code of April 13, 2012 No. 4651-VI]. *Database "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> [in Ukrainian].

12. Konstytutsiia Ukrainy: Konstytutsiia Ukrainy; Verkhovna Rada Ukrainy vid 28.06.1996 No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Constitution of Ukraine; Verkhovna Rada of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. *Database "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

13. Pro vykonannya rishen ta zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 No. 3477-IV [On the Execution of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine of February 23, 2006 No. 3477-IV]. *Database "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/3477-15> [in Ukrainian].

14. Case of Ramanauskas v. Lithuania [GC]. (2008, February 5). European Court of Human Rights, application no. 74420/01. *HUDOC*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935>

15. Case of Ramanauskas v. Lithuania (No. 2). (2018, February 20). European Court of Human Rights, application no. 55146/14. *HUDOC*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180850>

16. Case of Teixeira de Castro v. Portugal. (1998, June 9). European Court of Human Rights, application no. 25829/94. *HUDOC*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58193>

17. Case of Bannikova v. Russia. (2010, November 4). European Court of Human Rights, application no. 18757/06. *HUDOC*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101589>

18. Case of Lagutin and Others v. Russia. (2014, April 24). European Court of Human Rights, applications nos. 6228/09, 19123/09, 19678/07, 52340/08, 7451/09. *HUDOC*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142518>

19. Case of Yakhymovych v. Ukraine. (2021, December 16). European Court of Human Rights, application no. 23476/15. *HUDOC*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214013>

20. Case of Helme v. Estonia. (2025, October 7). European Court of Human Rights. *HUDOC*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245085>

21. Kryminalnyi kodeks Ukrainy; Kodeks Ukrainy; Zakon vid 05.04.2001 No. 2341-III [Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine; Law of April 5, 2001 No. 2341-III]. *Database "Legislation of Ukraine"*. *Verkhovna Rada of Ukraine*. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> [in Ukrainian].

22. Ohliad sudovoi praktyky Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu shchodo provokatsii zlochynu [Review of the case law of the Criminal Cassation Court within the Supreme Court concerning crime provocation]. (2026, March 4). *Supreme Court*. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/info_anons_daigest_oglyad/1982590/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0